

Ann-Dorte Christensen, Anna-Birte Ravn og Iris Rittenhofer (red.), *Det kønnede samfund. Forståelser af køn og social forandring*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 1997, 285 s., kr. 278,00.

FREJA er nordisk mytologis kærlighedsgudinde. Det er også betegnelse for et forskningsinitiativ forskningsministeren har sat på Finansloven for 1998. Og sidst men ikke mindst er FREIA navnet på Center for Kvinde og Kønsforskning ved Aalborg Universitet. Antologien *Det kønnede samfund* er aktuelle bidrag fra samfundsforskere og historikere med tilknytning til FREIA. Antologien er også en illustration af udviklingen inden for kvinde- og kønsforskning siden 1970'erne, hvor vægten var på historisk materialisme og patriarkatsteorier med fokus på arbejdet. Sidenhen blev der, blandt andet i antologien *Køn og videnskab* fra 1989, gjort op med universelle kvinder og mænd. Køn blev fastholdt som væsentlig kategori, der skulle bestemmes i konkrete analyser. I den nye antologi har inspirationen fra poststrukturalismen fundet fodfæste kombineret med "kvinde- og kønsforskningens samfundskritiske sigte og emancipatoriske erkendelsesinteresse" (p. 6). Emnemæssigt er vægten lagt på politik og kultur, nærmere bestemt politisk deltagelse, medborgerskab, hverdagsliv og det civile samfund.

Antologien består, foruden af en udmærket indledning, af ni artikler, der er rubriceret under tre hovedemner, "Konstituering af køn", "Hverdagsliv, familie og civilt samfund" samt "Medborgerskab og politisk kultur". På trods af de tre hovedoverskrifter er bredden selv inden for den enkelte undergruppe stor. Og det er ikke muligt inden for anmeldelsens rammer at gennemgå alle artikler lige grundigt.

Køn er selvsagt antologiens omdrejningspunkt. Hvordan man overhovedet skal forstå begrebet køn, diskuterer Iris Rittenhofer i den indledende artikel om "Køn som diskurs". Ud fra en poststrukturalistisk indfaldsvinkel dekonstrueres køn. Køn er ikke noget vi er, det er ikke relevant at opretholde distinktioner mellem for eksempel biologisk og socialt køn, da køn er en proces, der hele tiden forandres. Efter en overordnet diskussion, hvor der blandt andet bliver inddraget tysk litteratur, dekonstrueres begrebet "ledelse" i en konkret historisk sammenhæng.

Hvordan man kan *studere køn* indgår i næsten alle artiklerne, men især Anna-Birte Ravn demonstrerer på en udmærket vis, at kønnet skabes kulturelt gennem love og offentlig debat. Det sker gennem to tolkninger af samme begivenhed, nemlig arbejderbeskyttelseslovgivningen omkring år 1900 i udvalgte lande. Forfatteren understreger også, at et vigtigt genstandsfelt er forholdet mellem materiel struktur, politisk identitet og handling som basis for at udforske køn.

Susanne Thorbek gør op med ligestillingspolitik som feministisk teori, da hun mener, at de teorier, der er grundlaget herfor, er myter. Hun mener, at man skal have afsæt i kønsforskelle knyttet til kroppene. Tre forfattere gennemgås, men det kunne være spændende med en mere udfoldet diskussion af, hvordan man kan udforske kønsforskelle ud fra en kropstilgang.

Anne Showstack Sassoons velskrevne artikel er et bud på, hvordan nutidens (kvinde- og køns)forskere kan inspireres af tidligere tiders tænkere. Man må reflektere over begrænsningerne ved fortidens teoretikere ved at sætte dem ind i et historisk perspektiv og derudaf udlede, hvad der er tidsbundet henholdsvis brugbart i

Ann-Dorte Christensen, Anna-Birte Ravn og Iris Rittenhofer (red.), *Det kønnede samfund. Forståelser af køn og social forandring*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 1997, 285 s., kr. 278,00.

FREJA er nordisk mytologis kærlighedsgudinde. Det er også betegnelse for et forskningsinitiativ forskningsministeren har sat på Finansloven for 1998. Og sidst men ikke mindst er FREIA navnet på Center for Kvinde og Kønsforskning ved Aalborg Universitet. Antologien *Det kønnede samfund* er aktuelle bidrag fra samfundsforskere og historikere med tilknytning til FREIA. Antologien er også en illustration af udviklingen inden for kvinde- og kønsforskning siden 1970'erne, hvor vægten var på historisk materialisme og patriarkatsteorier med fokus på arbejdet. Sidenhen blev der, blandt andet i antologien *Køn og videnskab* fra 1989, gjort op med universelle kvinder og mænd. Køn blev fastholdt som væsentlig kategori, der skulle bestemmes i konkrete analyser. I den nye antologi har inspirationen fra poststrukturalismen fundet fodfæste kombineret med "kvinde- og kønsforskningens samfundskritiske sigte og emancipatoriske erkendelsesinteresse" (p. 6). Emnemæssigt er vægten lagt på politik og kultur, nærmere bestemt politisk deltagelse, medborgerskab, hverdagsliv og det civile samfund.

Antologien består, foruden af en udmærket indledning, af ni artikler, der er rubriceret under tre hovedemner, "Konstituering af køn", "Hverdagsliv, familie og civilt samfund" samt "Medborgerskab og politisk kultur". På trods af de tre hovedoverskrifter er bredden selv inden for den enkelte undergruppe stor. Og det er ikke muligt inden for anmeldelsens rammer at gennemgå alle artikler lige grundigt.

Køn er selvsagt antologiens omdrejningspunkt. Hvordan man overhovedet skal forstå begrebet køn, diskuterer Iris Rittenhofer i den indledende artikel om "Køn som diskurs". Ud fra en poststrukturalistisk indfaldsvinkel dekonstrueres køn. Køn er ikke noget vi er, det er ikke relevant at opretholde distinktioner mellem for eksempel biologisk og socialt køn, da køn er en proces, der hele tiden forandres. Efter en overordnet diskussion, hvor der blandt andet bliver inddraget tysk litteratur, dekonstrueres begrebet "ledelse" i en konkret historisk sammenhæng.

Hvordan man kan *studere køn* indgår i næsten alle artiklerne, men især Anna-Birte Ravn demonstrerer på en udmærket vis, at kønnet skabes kulturelt gennem love og offentlig debat. Det sker gennem to tolkninger af samme begivenhed, nemlig arbejderbeskyttelseslovgivningen omkring år 1900 i udvalgte lande. Forfatteren understreger også, at et vigtigt genstandsfelt er forholdet mellem materiel struktur, politisk identitet og handling som basis for at udforske køn.

Susanne Thorbek gør op med ligestillingspolitik som feministisk teori, da hun mener, at de teorier, der er grundlaget herfor, er myter. Hun mener, at man skal have afsæt i kønsforskelle knyttet til kroppene. Tre forfattere gennemgås, men det kunne være spændende med en mere udfoldet diskussion af, hvordan man kan udforske kønsforskelle ud fra en kropstilgang.

Anne Showstack Sassoons velskrevne artikel er et bud på, hvordan nutidens (kvinde- og køns)forskere kan inspireres af tidligere tiders tænkere. Man må reflektere over begrænsningerne ved fortidens teoretikere ved at sætte dem ind i et historisk perspektiv og derudaf udlede, hvad der er tidsbundet henholdsvis brugbart i

dag. Hun viser, hvordan hun er blevet inspireret af hendes arbejde med Gramsci til at få øje på aspekter af køn og stat, som hun ellers ikke ville have set. Sassoon fremhæver nødvendigheden af til stadighed at revurdere stat og civilsamsfundsrelationerne, men også at inkludere familien, som Gramsci ikke medtager, i studier af det civile samfund.

I to artikler er aspekter af udvalgte grupper af kvinders hverdagsliv i fokus. Birte Bech Jørgensen udvikler et begrebsapparat til at forstå unge, arbejdsløse kvinders handlinger i hverdagen. Begrebet "selvfølgelighedens symbolske orden" er et udtryk for de aktiviteter, regler, rutiner, vaner og upåagtede gentagelser der praktiseres i hverdagslivet. Hverdagskulturer skabes og muliggør håndtering af hverdagslivet. Hverdagskultur og symbolske ordner spiller sammen. Maren Bak viser, hvordan enlige mødre håndterer tid forskelligt inden for to familiestrategier. I den selv bærende familiestrategi opfatter kvinder og børn sig som en enhed, der kan klare sig selv. Inden for en traditionel familiestrategi præges familien af savnet efter en mand. Kvinderne er konstant udsat for et pres mellem lønarbejdets tid og omsorgsarbejdets tid og det håndteres forskelligt i de to familietyper.

I afsnittet om "Medborgerskab og politisk kultur" er der en mere overordnet artikel om feministiske forståelser af medborgerskab og politisk deltagelse (Birte Siim). Ann-Dorte Christensen viser, at kvinders deltagelse og indflydelse i politik er øget gennem de sidste 25 år. Men opdeles materialet om deltagelse i generationer, viser nye skel mellem kønene sig. Blandt 1980'erne generationens unge er der meget store forskelle på kvindernes og mændenes værdier og holdninger. De unge kvinder ser velfærdsstaten som en mulighed, mens de unge mænd

tilsyneladende opfatter velfærdsstaten som en barrierer for udvikling af autonomi. Det er der mere rum for inden for rammerne af et marked.

Antologien fremstår både med styrker og svagheder. En svaghed er, at der ud over køn som omdrejningspunkt og artiklernes længde ikke synes at være stillet krav til artikelforfatterne, der kunne medvirke til en lidt større grad af homogenitet. Det kunne være krav til sproget, til vægtning mellem mere refererende dele og diskuterende og analyserende dele i artiklerne. Jeg finder for eksempel de artikler, hvor der både er teori- og begrebsdiskussioner samt egne forskningsresultater, mest levende og læseværdige.

Normalt læser jeg ikke en antologi fra ende til anden, da man sjældent kan fanges af alle vinkler på det emne antologien er samlet om. Men en styrke er i dette tilfælde, at det er ganske spændende at læse *hele* antologien samlet som en illustration af de *aktuelle debatter* om køn, kvinder og politik. Og at se antologien som et tidsbillede for nutidens forskellige videnskabelige strømme og perspektiver. Der er poststrukturalister, dekonstruktivister, men også mere traditionelle forståelser (strukturalister) og feminister repræsenteret. Her kan man se, hvad der er styrker og svagheder ved tilgangene (i det mindste, når man vil studere køn), men også øjne nogle muligheder for teori- og begrebsudvikling. Det kunne for eksempel have været interessant med refleksioner omkring kønsbegrebet. Maren Bak skriver om de to køn, om kvinder og mænd. Pauline Stoltz, der skriver om hvordan sorte kvinder ofte udelukkes af teorier, lovgivning osv., behandler næsten udelukkende kvindekategorien. Mens Iris Rittenhofer opløser kønnet: "Køn er ikke en tilstand, men en praksis, en aktivitet; køn skabes og genskabes gennem et utal

af relationer. At der gøres forskel på kvinder og mænd betyder ikke, at der findes mænd og kvinder" (p. 26). Hvad betyder de mange forskellige opfattelser af køn? Er der mulighed for gensidig inspiration og videreudvikling af forståelsen af køn?

Det er sjældent at få lejlighed til at se forskelle og ligheder mellem mange tilganges kønsopfattelse så klart. Når en ambition med antologien er at fremstille dialogen på FREIA, så kunne det have været ganske tankevækkende og interessant, hvis dialogen blev til en del af fremstillingen. Det kunne være i form af en artikel, der diskuterede forskelle og ligheder og udviklingsmuligheder på basis af bidragene i bogen.

Perspektiverne til at studere køn er i udvikling, nogle er rendyrkede poststrukturalister (Iris Rittenhofer). Andre er mere eklektiske og søger at medtænke nogle grundtræk fra tidligere tiders forståelser, for eksempel at strukturer godt nok er menneskeskabte og kan forandres af mennesker, men at strukturerne kan tages for givet i en given historisk kontekst. Denne forståelse kan så udmærket kombineres med for eksempel diskursanalyser. Anna-Birte Ravn illustrerer på denne baggrund på forbilledlig vis, at forskellige forståelser af virkeligheden bliver afdækket med forskellige analyseformer. Det er ikke i sig selv en nyhed, men understreger, at det at fortælle parallelle historier kan være en måde at få et bredere publikum i tale på. Der er også artikler, der er udtryk for ønsker om et større fælles fodslag blandt kvinder, når det angår den praktiske, politiske side (Pauline Stoltz og Birte Siim). Samtidig påpeger Ann-Dorte Christensen nødvendigheden af, at vi nuancerer vores opfattelse af befolkningers politiske deltagelse, indflydelse og holdninger på basis af for eksempel forskelle mellem køn og generationer. Indsigter, der også kunne

bruges til at nuancere for eksempel diskussionen om sorte kvinders rettigheder og muligheder for politisk indflydelse i Europa.

I flere bidrag får man indblik i *forskningsudviklingen* inden for feltet køn og samfund. Ann-Dorte Christensen bidrager med et udmærket view over den teoretiske og analytiske udvikling om kvinders politiske deltagelse i lyset af den samfundsmæssige udvikling i Norden. Det er en udvikling fra pessimisme til optimisme om muligheder og grænser for kvinders indflydelse og deltagelse i det politiske liv. Anna-Birte Ravn skitserer indirekte udviklingen inden for feltet ved at beskrive hendes eget skift fra patriarkatsteori til diskursanalyse; fra at undersøge årsager og hvorfor-spørgsmål til at analysere processer og hvordan-spørgsmål og fra at fokusere på strukturer til at undersøge aktører. Og Anne Showstack Sassoon viser, at man ikke behøver at genopfinde den dybe tallerken *hver* gang. Man kan med omhu lade sig inspirere af og anvende tidligere tiders tænkere tilgange og forståelse, om end det skal gøres med skelen til den aktuelle kontekst, det skal bruges i.

Antologien lever til fulde op til sit formål om at fremvise aktuel forskning og derigennem "bidrage til den danske og nordiske debat om forståelser af køn inden for samfundsvidenskaberne og historie" (p. 5) uden dermed at være en fuldt dækkende gennemgang af alle strømme, men netop et godt udtryk for hvilke danske og internationale forskere, der har været tilknyttet FREIA's diskussioner i den forløbne periode.

Hanne Nexø Jensen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet